

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi

Azərbaycanın Dünya Ticarət Təşkilatına üzvlüyü

Sahibkarlar üçün bələdçi

Bakı - 2017

Azərbaycanın Dünya Ticarət Təşkilatına üzvlüyü
Sahibkarlar üçün bələdçi
Bakı 2017, 23 səh.

Müəllif: Qubad İbadoğlu

Redaktor: Qalib Bayramov

Bu nəşr Amerika Birləşmiş Ştatlarının Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi (USAID) vasitəsilə Amerika xalqının göstərdiyi səxavətli dəstəyi nəticəsində ərsəyə gəlmişdir. Kitabça "Kiçik sahibkarlığa dəstək" layihəsi çərçivəsində İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi tərəfindən hazırlanmışdır. Müəllifin bu nəşrdə ifadə etdiyi fikirlər USAID və ya Amerika Birləşmiş Ştatları hökumətinin mövqeyini əks etdirməyə bilər.

İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi

Az 1052, Bakı şəhəri, Fətəlixan Xoyski küçəsi 111a,
mənzil 23, tel.: 564 86 85,
e-mail: galib.togrul@gmail.com, veb: www.erc.az

Mündəricat

Ön söz	4
Dünya Ticarət Təşkilatı: Ölkələr hansı məqsədlə bu təşkilata üzv olurlar	5
Hansı sazişlərin imzalanması üzv dövlətlər üçün məcburidir?	5
Hansı statusla üzvlük daha sərfəlidir?	6
Azərbaycanın DTT üzvlüyü prosesi	7
DTT-yə üzvlüyün üstünlükləri	8
Gömrük tarif dərəcələrinin aşağı salınması daxili bazarda yerli istehsalçıların mövqeyinin itirilməsinə gətirib çıxaracaqmı?	8
DTT-yə üzvlükdən sonra ölkənin kənd təsərrüfatı rəqabətə davam gətirməyərək sıradan çıxacaqmı?	9
Üzvlükdən sonra xidmət, xüsusilə də maliyyə xidmətləri sektorunda yerli şirkətlərin mövqeyi zəifləyəcək, pullarımız xaricə axacaqmı?	10
DTT-yə daxil olandan sonra yerli şirkətlər öz məhsul və xidmətlərini ixrac etmək üçün daha çox xərcləmələr edəcəklər, patentlərə və nou-haulara görə ödənişlərin rəsmiləşməsi nəticəsində şirkətlərin xərcləri artacaq?	12
Üzvlükdən sonra daxili bazarda ucuz və keyfiyyətsiz məhsulların payı artacaq?	12
Tənzimlənən qiymətlərin dünya bazar səviyyəsinə çatdırılması istehlakçıların xərclərini artıracaq və onun sosial fəsadları yaranacaq?	12
Gömrük rüsumlarının dərəcələrinin aşağı salınması dövlət büdcəsinə daxilolmaları azaldacaq?	13
Hansı itkilər gözlənilir?	14
Yekun	14
Əlavələr	16

Ön söz

Bələdçi Amerika Birləşmiş Ştatları Beynəlxalq İnkişaf Agentliyinin (USAİD) maliyyələşdirdiyi “Azərbaycanda Kiçik Sahibkarlığın İnkişafına Dəstək” layihəsi çərçivəsində hazırlanıb. Layihənin məqsədi Azərbaycanda kiçik sahibkarlıq mühitinin daha da yaxşılaşdırılmasıdır. Bu məqsədlə layihə çərçivəsində kiçik sahibkarlığın vəziyyəti və problemləri araşdırılır, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinə, dövlət idarəetmə institutlarının gücləndirilməsinə dair təkliflər hazırlanır, konkret kiçik sahibkarlıq sahələrindəki maneə və çətinliklər təhlil edilir, qadın-ailə biznesinin inkişafına dair tədqiqatlar aparılır və tövsiyələr hazırlanır. Layihənin icraçıları Sahibkarlığın və Bazar İqtisadiyyatının İnkişafına Yardım Fondu (aparıcı təşkilat), İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi, İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım Mərkəzi, Kiçik və Orta Müəssisələrin İnkişafına Yardım Mərkəzi, Gələcəyə Köprü Gəncə gənclər ictimai birliyi və Quba Xalça Dünyası Assosiasiyasıdır.

Kitabça Azərbaycan dövləti və sahibkarları üçün çox mühüm əhəmiyyət kəsb edən bir məsələyə - ölkəmizin Dünya Ticarət Təşkilatına (DTT) üzvlüyünə həsr olunub. Kitabçada gözlənilən üzvlüyün yerli işadamlarının, o cümlədən kiçik və orta sahibkarların fəaliyyətinə göstərəcəyi təsirlər, bu prosesdən bütövlükdə, milli iqtisadiyyatın qazanc və itkiləri məsələləri əhatə olunub.

DTT-yə üzvlüyün sahibkarlıq mühitinə göstərəcəyi mənfi təsirlərlə bağlı cəmiyyətdə və bəzi akademik dairələrdə formalaşmış miflər ayrı-ayrılıqda cavablandırılıb. Eyni zamanda, kitabçada Azərbaycanın DTT üzvlüyü prosesinin hazırkı vəziyyəti və bu təşkilat haqqında ən zəruri məlumatlar əhatə olunub.

Bələdçi ölkəmizdə fəaliyyət göstərən sahibkarlar üçün nəzərdə tutulub. Bələdçini çapa hazırlayan ekspert qrupu ümüd edir ki, oxucular kitabçadan razı qalacaqlar.

Dünya Ticarət Təşkilatı

Dünya Ticarət Təşkilatı (DTT) 1995-ci ildə yaradılıb. Təşkilatın qərargahı İsveçrənin Cenevrə şəhərində yerləşir. Ən gənc beynəlxalq təşkilatlardan biri olan DTT əsası 1947-ci ildə qoyulmuş Tariflər və Ticarət üzrə Baş Sazişin (GATT) xələfidir. Hazırda dünyanın 164 ölkəsi DTT-nin üzvüdür. Bundan başqa, 24 ölkə və bir neçə beynəlxalq təşkilat DTT-də müşahidəçi statusuna malikdir. Dünya ticarətinin 98%-i DTT üzvlərinin payına düşür.

Ölkələr hansı məqsədlə bu təşkilata üzv olurlar

DTT-yə üzv olan ölkələr aşağıdakı məqsədləri reallaşdırmaq üçün bu addımı atırlar:

- Dünya iqtisadiyyatı sisteminə inteqrasiya prosesini sürətləndirmək;
- DTT-yə üzv olan ölkələrin bir-birinə verdikləri güzəştlərdən faydalanmaq;
- Dünyanın əksər ölkələri ilə DTT tərəfindən qəbul edilmiş ümumi qaydalar əsasında ticarət əməliyyatları həyata keçirmək;
- Ölkədə aparılan iqtisadi islahatlara beynəlxalq təşkilatlar, eləcə də ölkələr tərəfindən yardımın artırılmasına nail olmaq;
- DTT qaydalarını tətbiq etdikdən sonra daha çox həcmdə birbaşa xarici investisiyaları cəlb etmək;
- DTT-nin mübahisələrin həlli mexanizmindən istifadə etmək imkanını qazanmaq.

Hansı sazişlərin imzalanması üzv dövlətlər üçün məcburidir?

DTT çoxtərəfli ticarət sazişləri əsasında ölkələrarası ticarət münasibətlərinin tənzimlənməsini həyata keçirir. DTT-nin normativ-hüquqi bazasını çoxtərəfli ticarət sazişləri təşkil edir. Bu sazişlər mal və xidmətlərlə ticarəti, əqli mülkiyyət, ticarət siyasətinin icmalı və mübahisələrin həlli məsələlərini tənzimləyir. Bəzi DTT sazişlərinə qoşulmaq məcburi deyil.

İmzalanması məcburi olan sazişlər aşağıdakılardır:

- DTT-nin yaradılması haqqında Saziş;
- Tariflər və Ticarət üzrə Baş Saziş (GATT 1994);
- Kənd təsərrüfatı məhsulları haqqında Saziş;
- Sanitar və fitosanitar tədbirlərin tətbiqi haqqında Saziş;
- Ticarətdə texniki maneələr haqqında Saziş;
- İnvestisiya tədbirlərinin ticarət aspektləri haqqında Saziş;
- GATT 1994-ün VII maddəsinin tətbiq olunması haqqında Saziş (Əmtələrin gömrük dəyərinin qiymətləndirilməsi);
- Yükləmədən əvvəl yoxlama haqqında Saziş;
- Mənşə qaydaları haqqında Saziş;
- İdxal lisenziyalaşdırılması prosedurları haqqında Saziş;

- Subsidiyalar və kompensasiya tədbirləri haqqında Saziş;
- GATT 1994-ün VI maddəsinin tətbiq olunması haqqında Saziş (Antidempinq prosedurları);
- Mühafizə tədbirləri haqqında Saziş;
- Xidmətlərlə ticarət haqqında Baş Saziş (GATS);
- İntellektual mülkiyyət hüquqlarının ticarət aspektləri haqqında Saziş (TRIPS);
- Mübahisələrin həll edilməsi qaydaları və prosedurları haqqında Saziş;
- Ticarət siyasətinin icmalı mexanizmi.

İmzalanması məcburi olmayan sazişlər isə Mülki aviatexnika ilə ticarət haqqında və Dövlət satınalmaları haqqında Sazişlərdir.

Hansı statusla üzvlük daha sərfəlidir?

DTT üzvləri üç qrupa bölünür: İnkişaf etmiş ölkələr (İEO), İnkişaf etməkdə olan ölkələr (İEOÖ) və ən zəif inkişaf etmiş ölkələr (ZİEO). DTT üzvlərinin təxminən 2/3-sini İEOÖ-lər təşkil edir ki, bu statusa malik olmaq həmin ölkələr üçün xüsusi hüquqların verilməsini nəzərdə tutur. Belə ki, DTT-nin əksər sazişlərində İEOÖ-lərə dair xüsusi yanaşmanı əsaslandırın müddəalar var.

GATT 1994-ün 37-ci maddəsi və 4-cü hissəsi, GATS-ın IV maddəsi, Diferensial və Daha Əlverişli Rejim haqqında DTT Sazişi (1979-cu il) İnkişaf etmiş ölkələr (İEO) tərəfindən İEOÖ-lər üçün diferensial və daha əlverişli rejimin (güçətlə tariflər və s.) təqdim olunmasını nəzərdə tutur.

“İnkişaf etməkdə olan ölkə” statusunun üstünlükləri aşağıdakılardır:

- DTT sazişlərinin tələblərinə cavab vermək və üzvlərinə götürdüləri öhdəlikləri yerinə yetirmək üçün İEOÖ-lərə daha uzun müddət və əlavə vaxt verilir;
- DTT çərçivəsində müəyyən qərarlar (antidempinq, ticarətdə texniki maneələr və s. üzrə) qəbul edilərkən İEOÖ-lərə xüsusi yanaşma tətbiq olunur;
- İEOÖ-lərə müxtəlif xarakterli yardım və köməklər (heyvan və bitki sağlamlığı standartları, texniki standartlar, telekommunikasiya və s. üzrə) göstərilir;
- Kənd təsərrüfatının subsidiyalaşdırılması üzrə məhdudiyət limitini müəyyən edən “de minimis” göstəricisi İEOÖ-lər üçün əsasən 10% müəyyən olunur;
- GATS-ın 12-ci maddəsinə əsasən İEOÖ-lərin tədiyyə balansı ilə əlaqədar problemlərin həllində xidmətlərlə ticarətin məhdudlaşdırılmasından istifadə etmək imkanı verilir;
- GATT 1994-ün 13-cü maddəsinə əsasən xarici maliyyə vəziyyətini yaxşılaşdırmaq və iqtisadi inkişaf proqramlarının reallaşdırmaq məqsədilə İEOÖ-lərin idxalı məhdudlaşdırmasına icazə verilir;
- DTT-nin “Ticarətdə texniki maneələr” və “Sanitar və fitosanitar tədbirləri” sazişlərində müvafiq olaraq texniki qaydalar, standartlar, keyfiyyətin qiymətləndirilməsi prosedurları və sanitariya və fitosanitar tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi zamanı İEOÖ-lərin xüsusi ehtiyaclarının nəzərə alınmasının vacibliyi qeyd olunur və sair.

Hazırda Azərbaycanın bu statusla DTT-yə üzv olması real görünməsə də, imkansız da deyil, çox da uzaq olmayan keçmişdə Moldova, Gürcüstan və Ermənistan nümunəsi var.

Azərbaycanın DTT üzvlüyü prosesi

Azərbaycanın DTT-yə qoşulması hökumətin iqtisadi siyasətinin başlıca prioritetlərindən biri olaraq qalır. Odur ki, bu istiqamətdə fəaliyyətlər həm işçi qrupları səviyyəsində, həm də üzvolma prosesi çərçivəsində ikitərəfli görüşlər formatında davam edir. 16 iyul 1997-ci ildə DTT Katibliyində Azərbaycan üzrə yaradılmış İşçi Qrupunun hazırkı tərkibinə 40 ölkə daxildir¹. Onlardan biri olan Avropa Birliyi 28 ölkəni təmsil edir. İndiyədək Azərbaycanın DTT-yə üzv olması üçün yaradılmış İşçi Qrupunun 10-dan artıq iclası keçirilib, həmçinin ikitərəfli danışıqlar və kənd təsərrüfatı üzrə çoxtərəfli danışıqlar baş tutub.

DTT-yə üzvolma prosesinin sürətləndirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin (NK) 22 avqust 2003-cü il tarixli, 175s sayılı Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının DTT-yə üzv olmasına hazırlıq işləri üzrə Komissiyası və həmin Komissiyanın işinin koordinasiyanın təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə İqtisadi İnkişaf Nazirliyi tərəfindən Komissiyanın Katibliyi yaradılıb².

NK-nın 2009-cu il 7 iyul tarixli, 160s nömrəli Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının DTT-yə üzv olmasına hazırlıq işləri üzrə Komissiyanın yeni tərkibi təsdiq edilib. Komissiyanın tərkibi aidiyyəti nazirliklərinin nazir müavinləri, dövlət komitə və agentliklərinin rəhbər işçilərindən ibarətdir. Komissiyanın sədri Azərbaycan Respublikası xarici işlər nazirinin müavini Mahmud Məmmədquliyevdir.

Komissiyanın məqsədi Azərbaycan Respublikasının DTT-yə üzv olması prosesi ilə əlaqədar müvafiq təkliflərin və DTT-yə təqdim olunacaq sənədlərin aidiyyəti qurumlarla razılaşdırılıb hazırlanması və DTT ilə aparılacaq danışıqlarda vahid iqtisadi siyasətin təmin edilməsi üçün əlaqələndirmənin həyata keçirilməsindən ibarətdir. Komissiyanın nəzdində 6 işçi qrupu fəaliyyət göstərir. Bunlar Xidmətlər üzrə işçi qrupu, Tariflər üzrə işçi qrupu, Kənd Təsərrüfatının Subsidiyalaşdırılması üzrə işçi qrupu, Qanunvericilik dəyişikliklərinin təhlili üzrə işçi qrupu, Əqli mülkiyyət məsələləri üzrə işçi qrupu və Ticarətə Texniki Maneələr və Sanitar-Fitosanitar tədbirləri üzrə işçi qrupudur.

DTT-yə üzvlüyün üstünlükləri

Beynəlxalq səviyyədə 17 ildən çox davam edən danışıqlar Azərbaycan biznesi, o cümlədən kiçik və orta sahibkarlar üçün üzvolmanın üstünlüklərinə və itkilərinə dair müzakirələri daha da aktualaşdırıb. Bəzən bu müzakirələrin birtərəfli aparılması - ya üzvlüyün üstünlükləri, ya da üzvlükdən itkilər əsasında qurulması - yanlış nəticələrə gətirib çıxarır, ilk növbədə, biznes icmasını çaşdırır. Xüsusilə də DTT-yə üzvlüklə bağlı geniş yayılmış miflər bu təşkilata münasibətdə düzgün mövqenin formalaşdırılmasını çətinləşdirir.

Odur ki, hansı miflərin mövcud olduğunu və onların nə dərəcə də gerçək olması ilə bağlı arqumentlərlə tanış olacaq.

¹ Bax: Əlavə 2.

² Bu bölmənin hazırlanmasında www.wto.az saytının materiallarından istifadə olunub.

Gömrük tarif dərəcələrinin aşağı salınması daxili bazarda yerli istehsalçıların mövqeyinin itirilməsinə gətirib çıxaracaqmı?

Bu, ən populyar mif hesab olunur. Həqiqətən də DTT-yə üzvlük ticarətin liberallaşdırılmasına gətirib çıxarır. Amma bu o demək deyil ki, DTT-yə üzv olmaq üçün gömrük baryerlərini aradan qaldırmaq tələb olunur. Əvvəla, üzvlüyün birinci ili ərzində gömrük rüsumlarının heç birinin mövcud dərəcəsi aşağı salınmır. Onun aşağı salınması prosesi bir ildən sonra başlayır və müntəzəm olaraq keçid dövrü ərzində davam etdirilir. Keçid dövrünün müəyyənləşdirilməsi də danışıqların nəticəsindən asılıdır. Məsələn Rusiya üçün 7 illik keçid dövrü müəyyənləşdirilib. Eyni zamanda bir vacib cəhət də nəzərə almaq lazımdır ki, keçid dövrü ərzində də gömrük rüsumlarının dərəcələrinin aşağı salınması müəyyən kvota çərçivəsində həyata keçirilir. Rusiya üçün gömrük rüsumlarının orta çəkili dərəcəsinin 7 ildə 3 faizdən çox düşməsinə yol verilmir.

Hazırda Azərbaycan Respublikasının gömrük tarif cədvəli HS2002 sistemi üzrə 97 Qrupdan ibarətdir və ümumilikdə 10661 mal mövqeyini əks edir. Tətbiq olunan rüsumların dərəcəsi 0%-15% arasında dəyişir. Azərbaycan Respublikasında idxal tariflərinin orta dərəcəsi isə 10,6%-ə bərabərdir (spesifik tariflərin advalor dərəcəsinin 15% hesablamaq şərti ilə).

DTT-yə üzvlüklə bağlı prosedə danışıqlar faktiki yox, bound³ tarif dərəcələri üzrə aparıldığından danışıqlarda Azərbaycanın təklif etdiyi idxal rüsumları indikindən yüksəkdir. Əsasən də kənd təsərrüfatı məhsulları ilə bağlı bu rəqəm böyükdür. İlk danışıqlarda Azərbaycan kənd təsərrüfatı ilə bağlı tarif dərəcəsinə 45% təklif edirdisə, hazırda bu rəqəm 25%-ə endirilib. Ən aşağı tarif dərəcəsi 0, ən yuxarı tarif dərəcəsi 25-dir.

DTT təklif edib ki, bound tarif dərəcələri faktiki dərəcələrə (0-15) uyğunlaşdırılsın. Əslində, bu, düzgün yanaşma deyil, çünki təcrübəyə baxsaq, əksər ölkələrdə, o cümlədən MDB ölkələrində bound tarif dərəcələri faktiki dərəcələrdən 1.5-2 dəfə yüksəkdir. Məsələn, Gürcüstanda ən yüksək bound dərəcəsi 50%-dir. Hər şey danışıqlardan asılıdır. Ən pis halda Azərbaycanın idxal rüsumları faktiki tarif dərəcələri səviyyəsində müəyyən olunacaq. Bundan aşağı nə DTT üzvləri təklif edir, nə də Azərbaycan buna razılıq verir. Bu da o deməkdir ki, ən pis halda bugünkü tarif dərəcələri sahəsində status-kvo qorunub saxlanacaq. Deməli, ən pis ssenaridə belə indiki halda Azərbaycan idxaldan nə qədər zərər görürsə, o zaman da həmin zərəri görəcək. Burada yeganə təhlükə Azərbaycanın idxalın həcmnin artması ilə bağlı ola bilər. Bundan da qorxmağa dəyməz. Çünki DTT-nin daxili bazarın qorunması ilə bağlı kifayət qədər, təxminən 7-8 aləti mövcuddur. Əgər Azərbaycanda zəruri qanunvericilik, institusional baza formalaşdırılırsa, üzvlükdən sonra Azərbaycan daxili istehsalı zərər görməyəcək.

DTT-yə üzvlükdən sonra ölkənin kənd təsərrüfatı rəqabətə davam gətirməyərək sıradan çıxacaqmı?

Kənd təsərrüfatı sektoru dünyanın əksər ölkələrində, xüsusilə də ABŞ, Avropa Birliyi və Yaponiyada dövlət dəstəyi hesabına inkişaf edir. Azərbaycanda kənd təsərrüfatına dövlət dəstəyi nisbətən azdır. Bu dəstək

³ Təklif olunan yüksək hədd dərəcələri

təsərrüfatlara subsidiyalar formasında həyata keçirilir. 2007- ci ildən başlayan kənd təsərrüfatının subsidiyalaşdırılması proqramı çərçivəsində 2012-ci ilədək Azərbaycanın fermerlərinə mühərrik yağı və yanacaqın alınması, eləcə də taxıl və düyü əkinini üçün 360,3 milyon manat məbləğində subsidiyalar verilib. 2013-cü ildə 122 milyon manat, 2014-cü ildə isə bu sahəyə 131 milyon manat həcmində subsidiya ayrılıb.

Təkcə 2016-cı ildə buğda və çəltik istehsalına görə, ümumilikdə, 80 milyon manat, süni mayalanma yolu ilə alınmış buzovlara görə 500 min manat, texnikaların dəyərinin 40 faizinin ödənilməsi üçün 28 milyon manat, damazlıq heyvanların dəyərinin 50 faizinin ödənilməsi üçün isə 8 milyon manat subsidiya verilib, məhsul istehsalçıların istifadə etdikləri mineral gübrənin dəyərinin 70 faizi və ya 62 milyon manatı dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına ödənilib⁴. Hər il yanacaq-motor yağlarına görə subsidiya verilən 400 minə yaxın istehsalçını və təqribən 1,3 milyon hektar sahəni əhatə edir ki, bu da ölkə üzrə müvafiq əkin sahələrinin 80 faizdən yuxarı hissəsini təşkil edir.

2016-cı ildə kənd təsərrüfatı məhsullarının idxalı 682 milyon ABŞ dolları təşkil edib ki, bu vəsaitdən 295 milyonu buğda, 48 milyonu kərə yağı, 45 milyonu çay, 41 milyonu diri heyvan və heyvan ətləri, 34 milyonu kartof, 32 milyonu düyü, 18 milyonu banan, 17 milyonu sitrus meyvələri, 17 milyon ABŞ dolları isə qarğıdalı idxalına sərf edilib⁵.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının idxalı ilə bağlı müstəqil ekspert araşdırmalarına nəzər salaraq. 2013-cü ildə idxaldan asılılıq buğdada 44%, qarğıdalıda 40%, başqa dənli bitkilərdə 97%, kərə yağında 50%, balıqda 28%, düyüdə 85%, şəkərdə 95%, çayda 100%, bitki yağında 80%, duzda 22% olub. Ölkə özünü bəzi məhsullarla təmin etsə də, onların xammalını idxal edir. Məsələn, şəkər və şəkərdən hazırlanmış qənnadı məhsullarını ölkə özü istehsal etsə də, bu məhsulların xammalı üzrə idxaldan asılılıq 95 faizdir. Xam süd üzrə idxaldan asılılıq isə 24 faizdir. 2013-cü ildə Azərbaycana çayın 80 faizi Şri-Lankadan gətirilib. Şri-Lankadan xam çay alaraq onun əsasında çay istehsal olunub, Braziliyadan isə xam şəkər gətirilərək onun əsasında istehsal edilən məhsullar İraq və Əfqanıstana satılıb. Ərzaq təhlükəsizliyi üçün ən strateji məhsul olan buğda üzrə Azərbaycanın Rusiyadan asılılığı yüksəkdir. Belə ki, 2013-cü ildə 1 milyon 451 min ton buğda idxalının 557 min tonu məhz Rusiyanın payına düşüb.⁶

Kənd təsərrüfatı məhsullarının idxalına tətbiq olunan tariflər aşağı olduğundan daxili bazarı qoruma funksiyasını yerinə yetirmir. Deməli, Azərbaycanın DTT-yə üzv olmadığı indiki şəraitdə də aqrar bazar tənəzzül dövrünü yaşayır və ucuz idxal mallarının təsirindən qorunmur. Odur ki, DTT-yə üzv olandan sonra bu istiqamətdə əhəmiyyətli dəyişikliklər də gözləməyə dəyməz.

Ümumiyyətlə, kənd təsərrüfatı DTT-yə üzvləmə zamanı aparılan danışıqlarda, həm də bütövlükdə DTT çərçivəsində həyata keçirilən ticarət danışıqlarında ən çox mübahisə doğuran sahə hesab olunur. Bunu son dövrlərdə üzv olmuş ölkələrin təcrübəsi, eləcə də Kankun və Honkonqda keçirilmiş Nazirlər Konfransları bir daha təsdiqləyir. Azərbaycan DTT-nin tələblərinə uyğun olaraq, ölkə üçün ayrılacaq keçid dövründə aqrar sahəyə göstəriləcək dəstəyin və kənd təsərrüfatı mallarının ixracının subsidiyalaşdırılmasının mövcud vəziyyətini əks etdirən ACC/4 cədvəlini 2004-cü ildə DTT üzrə beynəlxalq katibliyə təqdim edib.

⁴ file:///C:/Users/user/Downloads/AZE-1.pdf

⁵ Rəqəmlər "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"nın İcrasının üçüncü ilinin yekunlarına həsr olunan konfransda kənd təsərrüfatı naziri Heydər Əsədovun çıxışından götürülmüşdür.

⁶ Faktlar «Azərbaycanın əsas ticarət tərəfdaşları ilə ticarət mübadiləsinin ərzaq təhlükəsizliyinə təsiri» tədqiqatından götürülüb. Tədqiqatın müəllifi iqtisadçı-ekspert Elxan Mikayılovdur.

Hazırda Azərbaycan kənd təsərrüfatına subsidiyalarla bağlı 10%-lik, DTT isə 5%-lik limit təklif edir. Yəqin ki, orta bir mövqe razılaşdırılacaq. Azərbaycan keçid dövrü kimi götürdüyü 5 il müddətində yaşıl səbətini verdiyi imkanlardan bəhrələnib, fermer təsərrüfatlarını rəqabət qabiliyyətli vəziyyətə gətirə bilər. Qonşu ölkələrlə müqayisədə Azərbaycanın kənd təsərrüfatı məhsulları orqanikdir və müqayisəli üstünlüyü var. Ona görə də Azərbaycan öz kənd təsərrüfatı məhsullarını Rusiya bazarlarında sata bilər.

Kənd təsərrüfatı ilə bağlı danışıqlarda Avropa Birliyi ölkələri və ABŞ-la razılığa gəlinib ki, Azərbaycana inkişaf etməkdə olan ölkə statusu verilsin. Bu da o deməkdir ki, kənd təsərrüfatı ilə bağlı ilkin 10%-lik limitin verilməsi və 5-7 ildən sonra bu rəqəmin 5% və ya 7%-ə endirilməsi ilə bağlı ilkin razılıq əldə olunub.

Üzvlükdən sonra xidmət, xüsusilə də maliyyə xidmətləri sektorunda yerli şirkətlərin mövqeyi zəifləyəcək, pullarımız xaricə axacaqmı?

Azərbaycanla aparılan danışıqlarda xidmətlər sahəsinə investisiyaların cəlb edilməsi, xidmətlərin çeşidinin və keyfiyyətinin artırılması, qiymətlərinin azaldılması üçün xidmətlər bazarının liberallaşdırılmalı və ədalətli rəqabət mühiti təmin edilməsi tələbləri qoyulub. Bu istiqamətdə ən sərt tələblər ABŞ və Avropa Birliyi tərəfindən irəli sürülüb.

Bununla bağlı spesifik öhdəliklərə dair əsas tələblərə xidmətlər bazarının daha da liberallaşdırılması və xarici hüquqi şəxslərin Azərbaycanın xidmətlər bazarında heç bir diskriminasiya olmadan xidmətlər göstərməsi üçün zəruri şəraitin yaradılması daxildir. Burada ən çox müzakirə olunan bank və sığorta bazarına giriş baryerlərinin aradan qaldırılmasıdır. Bundan ehtiyatlanmağa dəyməz.

Əvvəla, hələ DTT-yə üzv olmamışdan əvvəl Azərbaycan Mərkəzi Bankı (MB) İdarə Heyətinin 28 noyabr 2003-cü il tarixli qərarı ilə bank sistemində xarici kapitalın iştirakına qoyulmuş məhdudiyət ləğv edilib. İkincisi, 2017-ci ilin əvvəlinə olan statistikaya görə, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən 33 bankdan 7-si xarici kapitalın iştirakı ilə təsis edilib⁷. Nəhayət, üçüncüsü, MB kommersiya banklarının kapitalının təmərküzləşməsi siyasətini həyata keçirir. Belə ki, yeni qaydalara görə, 2015-ci ilin 1 yanvarından Azərbaycanda fəaliyyət göstərəcək bütün bankların məcmu kapitalının həcmi 50 milyon manatdan çox olmalıdır. Bu isə bank bazarına xarici sərmayənin cəlb edilməsinin əhəmiyyətini daha da artırır. Oudur ki, bank bazarında DTT-yə daxil olandan sonra ciddi dəyişikliklər və narahatlıqlar gözlənilir.

Oudur ki, hazırkı danışıqların predmeti olan MB-nin xarici bank kapitalının yerli bank kapitalında iştirakına məhdudiyət tətbiq etmək hüququnun ləğv edilməsi və Qanunda təsbit edilməsi, xarici bankların Azərbaycan Respublikası ərazisində birbaşa filiallar açmasına icazə verilməsi, xarici bankların Azərbaycandakı filiallarında inzibatçılardan birinin Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olması tələbinin ləğv edilməsi kimi məsələlərə aydınlıq gətirilməlidir. Çünki belə məhdudlaşdırıcı normaların qalması Azərbaycan bank bazarının dünya bazarı ilə inteqrasiya imkanlarını azaldır, yerli bankların beynəlxalq və regional bazarlara çıxışını ləngidir.

Sığorta bazarına xarici sərmayənin yerləşdirilməsinə qoyulan məhdudiyətlərin aradan qaldırılması isə bu sektorda xarici kapitalın xeyrinə olan mümkün dəyişiklikləri şərtləndirə bilər. Bu baxımdan bu sahədə tənzimləmə

⁷ <http://banker.az/azərbaycanda-necə-bank-filiali-və-atm-var/>

tədbirləri xidmətlər üzrə danışıqlar çərçivəsində nəzərdə tutulur. Bu tədbirlərə sığorta bazarının tam liberallaşdırılması, xarici hüquqi və fiziki şəxslərin bu sahədə fəaliyyətinə heç bir məhdudyyətin qoyulmaması, xarici sığorta şirkətlərinin Azərbaycan ərazisində birbaşa filiallarının və nümayəndəliklərinin açılmasına icazə verilməsi, xarici kapitalın iştirakı ilə yaradılmış sığorta şirkətlərində İdarə Heyətinin üzvlərinin yarısının əcnəbilərdən ibarət olması, müdir və ya onun müavinlərindən birinin Azərbaycan vətəndaşı olması normasının ləğv edilməsi daxildir. Həqiqətən də bu dəyişikliklər sığorta bazarına xarici sərmayənin cəlbini və bu bazarda rəqabət imkanlarını artırılmasını şərtləndirə bilər. Bu da sığorta bazarının inkişafına və bu bazarda təklif edilən mal və xidmətlərin keyfiyyətinin artırılmasına gətirib çıxara bilər.

Lakin burada bir məqamı unutmamaq olmaz ki, hazırkı milli sığorta bazarını birdən-birə açılışı yerli şirkətlərin rəqabətdə uduzmasına və sıradan çıxmasına da səbəb ola bilər. Odur ki, sığorta bazarına münasibətdə ehtiyatlı mövqe sərgilənməli və bu bazarda islahatların aparılması üçün keçid dövrü müəyyənəşdirilməlidir. Çünki yerli şirkətlər cavandır və beynəlxalq bazarlarda nüfuz sahibi olan global şirkətlərlə rəqabət aparmaq üçün onlara müəyyən qədər əlavə vaxt lazımdır.

Ümumilikdə sığorta bazarının liberallaşdırılması və bu bazarda xarici və yerli şirkətlərə bərabər şərtlərlə fəaliyyət imkanlarının yaradılması orta və uzunmüddətli dövrdə Azərbaycanda sığorta infrastrukturunun inkişafına, sığorta xidmətlərinin keyfiyyətinin artmasına, xərclərin optimallaşdırılmasına gətirib çıxara bilər.

Odur ki, “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 20-ci maddəsində nəzərdə tutulan “Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən bütün sığortaçıların nizamnamə kapitalının ümumi məbləğində xarici sığortaçıların payının son həddi və bu payın hesablanma qaydaları sığorta nəzarəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir” maddəsi təkmilləşdirilməlidir.

Düzdür, hətta bu maddənin mövcudluğu belə hətta 100 faiz xarici sərmayəli sığorta şirkətinin bu bazara girməsini əngəlləməsə də, istənilən halda bu qərarın verilməsinin nəzarət orqanında saxlanması bazarın tənzimlənmə prinsiplərinə ziddir.

Ümumiyyətlə, xidmətlər sahəsində müzakirə olunan məsələlərdən biri də əcnəbilərə Azərbaycan Respublikasının ərazisində torpaq üzərində mülkiyyət hüququ əldə etmək hüququnun verilməsidir. Belə ki, Torpaq Məcəlləsinin 48-ci maddəsinə görə, əcnəbilər, xarici vətəndaşlığı olmayan şəxslər, xarici hüquqi şəxslər, beynəlxalq birliklər və təşkilatlar, habelə xarici dövlətlər Azərbaycan Respublikasında torpaq sahələrini yalnız icarə hüququ ilə əldə edə bilərlər.

Nəhayət, telekommunikasiya xidmətləri sahəsində “Aztelekom”un müstəsna hüquqlarının ləğv edilməsi bu sahədə də rəqabətə yol açar və xidmətlərin keyfiyyətinin artırılması ilə yanaşı, tariflərin də aşağı salınmasını sürətləndirə bilər.

Göründüyü kimi xidmətlər bazarında DTT tələblərinə uyğunlaşdırma siyasətində ehtiyatlı yanaşma ana xətti təşkil etsə də, bu sahədə diskriminasiyaların aradan qaldırılması və bazar tənzimləmə alətlərinin tətbiqi yerli şirkətlərin hökmran mövqeyini möhkəmləndirməyə, sektorlar üzrə ümumi inkişaf tempələrini artırmağa səbəb ola bilər.

DTT-yə daxil olandan sonra yerli şirkətlər öz məhsul və xidmətlərini ixrac etmək üçün daha çox xərcləmələr edəcəklər, patentlərə və nou-haulara görə ödənişlərin rəsmiləşməsi nəticəsində şirkətlərin xərcləri artacaq?

Əslində bu deyilənlərin baş verməsi bir tərəfdən şirkətlərin xərclərini artıracıqsa da, digər tərəfdən də onların rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi və milli iqtisadiyyatın modernləşdirilməsi üçün geniş imkanlar yaradacaq. Belə ki, qabaqcıl texnologiyaların, nou-hauların ölkəyə gətirilməsi və ondan məhsudarlığın artırılması məqsədilə istifadə olunması iqtisadiyyatın səmərəliliyinin yüksəldilməsində də əhəmiyyətli rol oynayacaq. Eyni zamanda, ölkəyə xarici investisiyaların cəlb edilməsində də bu amil əhəmiyyət kəsb edə bilər.

Odur ki, burada qısamüddətli dövrdə şirkətlərin xərclərin artımına gətirib çıxaran proseslər baş versə də, orta və uzunmüddətli dövrdə milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artırılması və modernləşdirilməsi kimi uduşlar gözləniləndir. Bu həm də əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və piratçılıqla mübarizə sahəsində problemlərin həllinə ciddi töhfə olacaq.

Üzvlükdən sonra daxili bazarda ucuz və keyfiyyətsiz məhsulların payı artacaq?

Azərbaycan Respublikası DTT-yə daxil olduqdan sonra ölkədə sanitar və ya fitosanitar qaydaları çərçivəsində heyvan sağlamlığı və yeyinti məhsullarının təhlükəsizliyinə dair qaydalara əməl etmək məcburiyyətindədir. Belə ki, DTT-nin Azərbaycanın üzvlük üzrə İşçi Qrupuna təqdim etdiyi WT/ACC/8 sənədində bitki mühafizəsi, heyvan sağlamlığı və qida təhlükəsizliyinə dair 15-dən çox yeni qanunun qəbulu nəzərdə tutulurdu. Bu qanunların qəbulu ilə nəzarət və yoxlama prosedurları, istehsal və karantin davranışları, pestisidlərin norması və qida əlavələrinin tətbiqi prosedurları müasir tələblərə uyğunlaşdırılmasını nəzərdə tuturdu ki, bu da daxili bazara keyfiyyətsiz məhsulların daxil olmasının və eyni zamanda, daxildə keyfiyyətsiz məhsulların istehsalının qarşısını alacaq.

DTT-yə qəbulla əlaqədar olaraq gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və şəffaf təşkili, idxal rüsumlarını orta çəkili dərəcəsinin aşağı düşməsi, eləcə də rəqabətin və məhsuldarlığın artımı nəticəsində baş verən qiymət enişləri də istehlakçıların xərclərinin azalmasını şərtləndirəcək.

Tənzimlənən qiymətlərin dünya bazar səviyyəsinə çatdırılması istehlakçıların xərclərini artıracıq və onun sosial fəsadları yaranacaq?

Əvvəla, daxili bazar qiymətləri ilə dünya bazar qiymətləri arasında əlaqənin yaranması yalnız xərclərin artımına deyil, həm də onun azalmasına gətirib çıxara bilər. Hazırda Azərbaycanda enerji qiymətləri Tarif Şurasının qərarı ilə inzibati yolla tənzimləndiyindən dünya enerji bazarında baş verən dəyişikləri yerli istehlakçılar adekvat şəkildə öz büdcələrində hiss edə bilmirlər. Məsələn, dünya bazarında neftin 1 barelinin qiymətinin 110 ABŞ dolları səviyyəsində qərarlaşdığı zaman ötən 2013-cü ilin dekabr ayının 5-də neft məhsullarının daxili bazar qiymətləri 30 faizədək bahalaşdı. Lakin hazırda dünya bazarında neftin 1 barelinin qiymətinin həmin dövrə müqayisədə 2 dəfə uzlaşmasına baxmayaraq daxili bazar qiymətləri dəyişməz qalır. Bu isə son nəticədə həm istehlakçıların, həm də istehsalçıların xərclərini optimallaşdırmaq və bazarın konyukturasına uyğunlaşdırmaq imkanlarını məhdudlaşdırır.

Eyni zamanda, bir məqamı da nəzərə almaq lazımdır ki, tənzimlənən daxili bazar qiymətlərinin dünya bazar səviyyəsinə çatdırılması zamanı yaranan sosial fəsadlar keçid dövrünü yaşayan və siyasi cəhətdən kövrək olan milli hakimiyyətlər üçün təhlükə törədir. Azərbaycan isə artıq keçid dövrünü başa vurmuş və siyasi sabitliyə nail olmuşdur.

Gömrük rüsumlarının dərəcələrinin aşağı salınması dövlət büdcəsinə daxilolmaları azaldacaq?

Əvvəla, DTT-yə qəbul Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsinin (ADGK) xətti ilə dövlət büdcəsinə yığılan 4 növ tədiyədən 1-nə təsir göstərə bilər. Belə ki, üzvlük idxala ƏDV-də, idxal mallarının aksiz və yol vergilərində ciddi dəyişiklərə gətirib çıxarmayacaq. Gözlənilən dəyişiklik gömrük rüsumları maddəsi üzrə ola bilər. 2016-cı ildə dövlət büdcəsinin 21581,6 milyon manatlıq gəlirlərində gömrük rüsumlarının məbləği 2291,6 milyon manat təşkil edəcək ki, bu da büdcənin cəmi gəlirlərində 10,6 faiz təşkil edir⁸. Odur ki, hətta rüsumların aşağı düşməsi idxalın səviyyəsinin dəyişmədiyi şəraitdə də büdcə gəlirlərinə əhəmiyyətli təsir göstərmək imkanında deyil. Amma nəzərə alaq ki, DTT-yə qəbul idxal rüsumlarının dərəcələrinin aşağı salınması ilə yanaşı idxalın həcmində də artımını stimullaşdırır. Ona görə də yekunda bu mənbədən büdcənin itkiləri proqnozlaşdırılmır.

İxracatçıların qazanclarına aşağıdakıları aid etmək mümkündür. Onlar:

- DTT institutları vasitəsilə geniş məkanlı və zəngin tərkibli informasiyaya çıxış əldə edir, eyni zamanda, bu institutların köməyi ilə ticarət mübahisələrinin ədalətli həllinə nail olurlar;
- DTT-yə üzv olan bütün dövlətlərin bazarına təminatlı çıxış imkanlarına malik olurlar;
- çoxtərəfli ticarət danışıqlarında tam və bərabər hüquqlu üzv dövlət olaraq iştirak edir və dünya ticarətinə təsir imkanları qazanırlar.

İdxalatçıların qazanclarına isə aşağıdakıları daxil etmək olar:

- idxal rüsumunun azaldılması nəticəsində milli bazarda rəqabət qabiliyyəti artır;
- istehlakçılar daha ucuz və keyfiyyətli mal alırlar;
- tariflərin aşağı düşməsi xammal və materialların, yarımfabrikatların və kompleksləşdirici hissələrin ucuzlaşmasına gətirib çıxarır ki, onun da üzərində qurulmuş istehsalın nəticəsi olaraq buraxılmış məhsulun və görülmüş işin (xidmətin) maya dəyəri ucuzlaşır və beləliklə də, istehlakçıların xərcləri azalır.

Bütövlükdə cəmiyyətin qazanclarının siyahısı isə daha genişdir. Belə ki:

- milli qanunvericiliyin beynəlxalq qanunvericiliyə uyğunlaşdırılması və bu sferada progressiv ölkələrin standartlarının tətbiqi vasitəsilə iqtisadi inkişaf və daxili bazar islahatları sürətləndirilir;

⁸ <http://maliyye.gov.az/node/2010>

- iqtisadiyyatın idarə olunmasında, xüsusən də xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsində dövlətin rolu aşağı düşür, bu isə xarici ticarət və investisiya əməkdaşlığını stimullaşdırır, bu sferada islahatları motivləşdirir;
- ölkəyə inam artır, onun investisiya və kredit cəlb ediciliyi riski azalır;
- DTT üzvü olan bütün ölkələrin ərazisindən təminatlı tranzit hüququ əldə olunur;
- xarici ticarət prosedurlarının sadələşdirilməsi, idxal və ixrac əməliyyatlarının uçotu və hesabatı sisteminin şəffaflaşdırılması, süni bürokratik əngəllərin aradan qaldırılması nəticəsində gizli ticarət dövryyəsinin və korrupsiyasının həcmi azalır.

Hansı itkilər gözlənilir?

Təbii ki, Azərbaycanın DTT vasitəsilə dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasından qazancları ilə yanaşı itkiləri də mümkündür. **İtkiləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:**

- milli bazarda rəqabətin artımı nəticəsində rəqabətqabiliyyəti olmayan malların buraxılışı və xidmətlərin göstərilməsi sahəsində adaptasiya tənəzzülü baş verir;
- dövlət büdcəsinin gömrük rüsumları və vergiləri maddəsi üzrə daxilolmaları azalır və onun mədaxilində qısamüddətli bəzən isə ortamüddətli dövr ərzində gərginlik yaranır;
- texnologiyaların idxalı üzrə patentlərdən istifadəyə görə komissiyon haqların ödənişi sənayenin xərclərini artırır və onların qiymət rəqabətində qazancını azaldır;
- dövlətin yerli sənayenin müdafiəsi məqsədilə birbaşa və dolaylı subsidiyaları tədricən ləğv olunur və həmin sahələrin də adaptasiya böhranı yaranır.

Yekun

DTT-yə qəbulun qeyri-neft sektorunda rəqabəti kəskinləşdirəcəyi və yerli istehsalı sıxışdıracağı barədə deyilənlər əsassızdır. Üzvlükə bağlı diqqət idxaldan görəcəyimiz zərərə yox, ixrac imkanlarının artırılmasına yönəlməlidir. Ölkəmizdə aparılan tədqiqatlar sübut edir ki, üzvlükdən sonra Azərbaycanın ixracdan görəcəyi xeyir idxalda düşəcəyi zərərdən təxminən 2 dəfə çox olacaq. Hazırda Azərbaycanın qeyri-neft sektoru əsasən DTT üzvü olmayan ölkələrə məhsul ixrac edir. Çünki DTT üzvü olan ölkələrin standartlarına uyğun məhsulumuz yoxdur. DTT vahid qaydalar əsasında fəaliyyət göstərir və üzvlükdən sonra bu qaydalar Azərbaycanın məhsullarına da tətbiq olunacaq.

Bugün AB ölkələri süni əngəllər yaradaraq Azərbaycan məhsullarının qarşısını ala bilirlər. Ancaq DTT üzvü olsa, həmin ölkələr bu maneələri daha bizə tətbiq edə bilməyəcəklər. Azərbaycanın qeyri-neft sektorunun ixrac potensialı hazırkı faktiki rəqəmdən qat-qat çoxdur. İxrac baryerlərin sırasında ən önəmli maneələr məhz DTT-yə üzv olmamağımızla bağlı olan maneələrdir. Baryerlər kimi Azərbaycan məhsullarının beynəlxalq standartlara uyğun olmaması səbəbindən DTT üzvü olan ölkələrə buraxılmamasını, Azərbaycanın sertifikatlarının həmin ölkələr tərəfindən tanınmamasını, Azərbaycan məhsullarına DTT üzvü olan ölkələr tərəfindən kəmiyyət məhdudiyətlərinin qoyulmasını göstərmək olar.

Azərbaycanın DTT-yə üzv olmasının ən vacib şərtlərindən biri milli standartların DTT standartlarına uyğunlaşdırılmasıdır ki, bu proses hazırda gedir. Artıq anunvericilik bazası da tam uyğunlaşdırılıb. Uyğunlaşdırma ilə bağlı praktiki addımların atılması qalıb.

Azərbaycan qəbullu bağlı 7-10 il vaxt istəyib. Hazırda Azərbaycanın meyvə ixracının 76%-i, tərəvəz ixracının 96%-i Rusiyanın payına düşür. Rusiya milli standartlarını beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaq üçün 5-7 illik öhdəlik götürüb. Bu müddət bitəndən sonra Azərbaycan həmin meyvə-tərəvəzi Rusiyaya, MDB dövlətlərinə ixrac edə bilməyəcək. Çünki standartlarımız geri qalacaq, standartların tələbləri, xarici ticarət rejimi baxımından hazırda Avropa ölkələrinə hansı şərtlərlə ixrac etməliyiksə, 5-7 ildən sonra Rusiyaya da həmin şərtlərlə ixrac etməli olacağıq. Bu da son nəticədə Azərbaycanın ixracının faktiki həcmninin daralması deməkdir. Göründüyü kimi, bu gün səsləndirilən “bizim MDB bazarına ixrac imkanımız var, DTT-yə üzv olsaq, onu da itirə bilərik” kimi arqumentlər əslində reallıqdan uzaqdır.

Əlavələr

Əlavə 1.

Azərbaycanın DTT-yə üzvolma prosesi, xronoloji ardıcılıq

Azərbaycan Respublikasının DTT-yə üzvolma istəyini əks etdirən ərizənin DTT Katibliyinə təqdim olunması	23 iyun 1997-ci il
DTT Katibliyində Azərbaycan üzrə İşçi Qrupunun yaradılması	16 iyul 1997-ci il
Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət rejimi haqqında Memorandumun DTT Katibliyinə təqdim olunması	22 aprel 1999-cu il
Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 226s sayılı Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının DTT-yə üzv olması prosesinin sürətləndirilməsi işləri üzrə təşkilatlararası Əlaqələndirmə Qrupunun yaradılması	19 noyabr 1999-cu il
Cenevrədə DTT-nin Azərbaycan üzrə İşçi Qrupunun Birinci İclasının keçirilməsi	03 - 07 iyun 2002-ci il
Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 175s sayılı Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının DTT-yə üzv olmasına hazırlıq işləri üzrə Komissiyanın yaradılması	22 avqust 2003-cü il
Cenevrədə DTT-nin Azərbaycan üzrə İşçi Qrupunun İkinci İclasının keçirilməsi	14 oktyabr 2004-cü il
Cenevrədə DTT-nin Azərbaycan üzrə İşçi Qrupunun Üçüncü İclasının keçirilməsi	30 iyun 2005-ci il
Cenevrədə DTT-nin Azərbaycan üzrə İşçi Qrupunun Dördüncü İclasının keçirilməsi	30 mart 2006-cı il
Cenevrədə DTT-nin Azərbaycan üzrə İşçi Qrupunun Beşinci İclasının keçirilməsi	6 may 2008-ci il
Cenevrədə DTT-nin Azərbaycan üzrə İşçi Qrupunun Altıncı İclasının keçirilməsi	11 dekabr 2008-cı il
Cenevrədə DTT-nin Azərbaycan üzrə İşçi Qrupunun Yeddinci İclasının keçirilməsi	24 iyul 2009-cu il
Cenevrədə DTT-nin Azərbaycan üzrə İşçi Qrupunun Səkkizinci İclasının keçirilməsi	18 oktyabr 2010-cu il
Cenevrədə DTT-nin Azərbaycan üzrə İşçi Qrupunun Doqquzuncu İclasının keçirilməsi	24 fevral 2012-ci il

keçirilməsi	
Cenevrədə DTT-nin Azərbaycan üzrə İşçi Qrupunun Onuncu İclasının keçirilməsi	7 dekabr 2012-ci il
Cenevrədə DTT-nin Azərbaycan üzrə İşçi Qrupunun On birinci İclasının keçirilməsi	21 fevral 2014-cü il

Əlavə 2.

DTT-yə üzvlüklə bağlı Azərbaycan üzrə işçi qrupunun üzvləri

1. ABŞ
2. Argentina
3. Avropa Birliyi
4. Avstraliya
5. Braziliya
6. Çin
7. Dominikan Respublikası
8. Ekvador
9. Filippin
10. Gürcüstan
11. Haiti
12. Hindistan
13. Honduras
14. İordaniya
15. İsveçrə
16. Kanada
17. Koreya Respublikası
18. Malayziya
19. Misir
20. Moldova
21. Norveç
22. Nigeriya
23. Oman
24. Panama
25. Pakistan
26. Paraqvay
27. Qırğızıstan

28. Rusiya Federasiyası
29. Seneqal
30. Səudiyyə Ərəbistanı
31. Şri-Lanka
32. Tacikistan
33. Tayland
34. Tayvan
35. Türkiyə
36. Ukrayna
37. Vyetnam
36. Yamayka
39. Yaponiya
40. Yəmən

Qeyd: İşçi qrupunun rəhbəri Valter Levarterdir. Avropa İttifaqı gömrük ittifaqı şəklində olduğundan məhz bu ad altında 28 dövləti təmsil edir.

Əlavə 3.

DTT-yə üzv ölkələrin siyahısı

(Ölkələrin adlarının qarşısındakı üzv olma tarixidir, adlar əlifba sırası ilə, orijinalda olduğu kimi verilib)

07.04.2017-ci il tarixinə

1. Afghanistan — 29 July 2016
 2. Albania — 8 September 2000
 3. Angola — 23 November 1996
 4. Antigua and Barbuda — 1 January 1995
 5. Argentina — 1 January 1995
 6. Armenia — 5 February 2003
 7. Australia — 1 January 1995
 8. Austria — 1 January 1995
- B**
9. Bahrain, Kingdom of — 1 January 1995
 10. Bangladesh — 1 January 1995
 11. Barbados — 1 January 1995
 12. Belgium — 1 January 1995
 13. Belize — 1 January 1995
 14. Benin — 22 February 1996
 15. Bolivia, Plurinational State of — 12 September 1995
 16. Botswana — 31 May 1995
 17. Brazil — 1 January 1995

18. Brunei Darussalam — 1 January 1995
19. Bulgaria — 1 December 1996
20. Burkina Faso — 3 June 1995
21. Burundi — 23 July 1995

C

22. Cabo Verde — 23 July 2008
23. Cambodia — 13 October 2004
24. Cameroon — 13 December 1995
25. Canada — 1 January 1995
26. Central African Republic — 31 May 1995
27. Chad — 19 October 1996
28. Chile — 1 January 1995
29. China — 11 December 2001
30. Colombia — 30 April 1995
31. Congo — 27 March 1997
32. Costa Rica — 1 January 1995
33. Côte d'Ivoire — 1 January 1995
34. Croatia — 30 November 2000
35. Cuba — 20 April 1995
36. Cyprus — 30 July 1995
37. Czech Republic — 1 January 1995

D

38. Democratic Republic of the Congo — 1 January 1997
39. Denmark — 1 January 1995
40. Djibouti — 31 May 1995
41. Dominica — 1 January 1995
42. Dominican Republic — 9 March 1995

E

43. Ecuador — 21 January 1996
44. Egypt — 30 June 1995
45. El Salvador — 7 May 1995
46. Estonia — 13 November 1999
47. European Union (formerly EC) — 1 January 1995

F

48. Fiji — 14 January 1996
49. Finland — 1 January 1995
50. France — 1 January 1995

G

51. Gabon — 1 January 1995
52. Gambia — 23 October 1996
53. Georgia — 14 June 2000
54. Germany — 1 January 1995
55. Ghana — 1 January 1995
56. Greece — 1 January 1995
57. Grenada — 22 February 1996
58. Guatemala — 21 July 1995
59. Guinea — 25 October 1995
60. Guinea-Bissau — 31 May 1995

61. Guyana — 1 January 1995

H

62. Haiti — 30 January 1996

63. Honduras — 1 January 1995

64. Hong Kong, China — 1 January 1995

65. Hungary — 1 January 1995

I

66. Iceland — 1 January 1995

67. India — 1 January 1995

68. Indonesia — 1 January 1995

69. Ireland — 1 January 1995

70. Israel — 21 April 1995

71. Italy — 1 January 1995

J

72. Jamaica — 9 March 1995

73. Japan — 1 January 1995

74. Jordan — 11 April 2000

K

75. Kazakhstan — 30 November 2015

76. Kenya — 1 January 1995

77. Korea, Republic of — 1 January 1995

78. Kuwait, the State of — 1 January 1995

79. Kyrgyz Republic — 20 December 1998

L

80. Lao People's Democratic Republic — 2 February 2013

81. Latvia — 10 February 1999

82. Lesotho — 31 May 1995

83. Liberia — 14 July 2016

84. Liechtenstein — 1 September 1995

85. Lithuania — 31 May 2001

86. Luxembourg — 1 January 1995

M

87. Macao, China — 1 January 1995

88. Madagascar — 17 November 1995

89. Malawi — 31 May 1995

90. Malaysia — 1 January 1995

91. Maldives — 31 May 1995

92. Mali — 31 May 1995

93. Malta — 1 January 1995

94. Mauritania — 31 May 1995

95. Mauritius — 1 January 1995

96. Mexico — 1 January 1995

97. Moldova, Republic of — 26 July 2001

98. Mongolia — 29 January 1997

99. Montenegro — 29 April 2012

100. Morocco — 1 January 1995

101. Mozambique — 26 August 1995

102. Myanmar — 1 January 1995

N

- 103. Namibia — 1 January 1995
- 104. Nepal — 23 April 2004
- 105. Netherlands — 1 January 1995
- 106. New Zealand — 1 January 1995
- 107. Nicaragua — 3 September 1995
- 108. Niger — 13 December 1996
- 109. Nigeria — 1 January 1995
- 110. Norway — 1 January 1995

O

- 111. Oman — 9 November 2000

P

- 112. Pakistan — 1 January 1995
- 113. Panama — 6 September 1997
- 114. Papua New Guinea — 9 June 1996
- 115. Paraguay — 1 January 1995
- 116. Peru — 1 January 1995
- 117. Philippines — 1 January 1995
- 118. Poland — 1 July 1995
- 119. Portugal — 1 January 1995

Q

- 120. Qatar — 13 January 1996

R

- 121. Romania — 1 January 1995
- 122. Russian Federation — 22 August 2012
- 123. Rwanda — 22 May 1996

S

- 124. Saint Kitts and Nevis — 21 February 1996
- 125. Saint Lucia — 1 January 1995
- 126. Saint Vincent and the Grenadines — 1 January 1995
- 127. Samoa — 10 May 2012
- 128. Saudi Arabia, Kingdom of — 11 December 2005
- 129. Senegal — 1 January 1995
- 130. Seychelles — 26 April 2015
- 131. Sierra Leone — 23 July 1995
- 132. Singapore — 1 January 1995
- 133. Slovak Republic — 1 January 1995
- 134. Slovenia — 30 July 1995
- 135. Solomon Islands — 26 July 1996
- 136. South Africa — 1 January 1995
- 137. Spain — 1 January 1995
- 138. Sri Lanka — 1 January 1995
- 139. Suriname — 1 January 1995
- 140. Swaziland — 1 January 1995
- 141. Sweden — 1 January 1995
- 142. Switzerland — 1 July 1995

T

- 143. Chinese Taipei — 1 January 2002

144. Tajikistan — 2 March 2013
145. Tanzania — 1 January 1995
146. Thailand — 1 January 1995
147. The former Yugoslav Republic of Macedonia — 4 April 2003
148. Togo — 31 May 1995
149. Tonga — 27 July 2007
150. Trinidad and Tobago — 1 March 1995
151. Tunisia — 29 March 1995
152. Turkey — 26 March 1995

U

153. Uganda — 1 January 1995
154. Ukraine — 16 May 2008
155. United Arab Emirates — 10 April 1996
156. United Kingdom — 1 January 1995
157. United States — 1 January 1995
158. Uruguay — 1 January 1995

V

159. Vanuatu — 24 August 2012
160. Venezuela, Bolivarian Republic of — 1 January 1995
161. Viet Nam — 11 January 2007

Y

162. Yemen — 26 June 2014

Z

163. Zambia — 1 January 1995
164. Zimbabwe — 5 March 1995

Əlavə 4.

Müşahidəçi ölkələrin siyahısı

(07.04.2017-ci il tarixinə)

1. Algeria
2. Andorra
3. Azerbaijan
4. Bahamas
5. Belarus
6. Bhutan
7. Bosnia and Herzegovina
8. Comoros
9. Equatorial Guinea
10. Ethiopia
11. Iran

12. Iraq
13. Lebanese Republic
14. Libya
15. Sao Tomé and Príncipe
16. Serbia
17. Somalia
18. Sudan
19. Syrian Arab Republic
20. Timor-Leste
21. Uzbekistan